

Derleyenler
ATILLA BARUTÇU - FİGEN UZAR ÖZDEMİR
Zonguldak

İletişim Yayınları 2478 • Memleket Kitapları 31

ISBN-13: 978-975-05-2193-5

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tamil Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI ve *KAPAK FOTOĞRAFI* Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
ATILLA BARUTÇU
FİGEN UZAR ÖZDEMİR
“Yüz Karası Değil
Kömür Karası”
Zonguldak

İÇİNDEKİLER

Önsöz	
ATILLA BARUTÇU - FIGEN UZAR ÖZDEMİR	9

İşçi sınıfı ve madencilik

<i>Devletin Zonguldak Kömür Havzası'nda işçi sınıfı kimliği üzerindeki etkisine dair bazı notlar</i>	
H. TARIK ŞENGÜL - E. ATTILA AYTEKİN	19
<i>Mükellefiyetin ardından: Zonguldak Kömür Havzası'nda çalışma ilişkileri (1946-1962)</i>	
AYÇA ERİNÇ YILDIRIM	37
<i>Çalışarak yok olmak: Son büyük yürüyüşün ardından Zonguldak kömür madeni işçilerinde direniş ve dayanışma</i>	
AKIN BAKIOĞLU	69

Toplumsal hareketler, mekân ve dönüşüm

<i>Kömür ve duman: Zonguldak'ta termik santral karşıtı mücadeleler</i>	
EVİRİM YILMAZ	81

<i>İşçi kenti Zonguldak'ta karma gelir gruplu bir toplu konut deneyimi</i> HANEN ÇİFTDOĞAN.....	107

Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla Zonguldak

<i>Zonguldak'ta feminist kadınların gündelik yaşamlarına, örgütlenme girişimlerine ve eylemlilik imkânlarına bakış</i> NAZ HIDIR.....	129

<i>Suskunluk ve gözetim: Devrek kahvehanelerinde erkeklik</i> ATILLA BARUTÇU.....	151

Sanatta ve edebiyatta Zonguldak izleri

<i>Nahid Sırrı Örik'in Kıskanmak romanı üzerine...</i> GÜZİN YAMANER.....	167

<i>Zonguldak'ta tiyatro</i> HASAN ANIL SEPETCI.....	185

<i>Yoksunluktan yokluğa: Türk sinemasında Zonguldak</i> ŞEYMA BALCI.....	201

<i>Zonguldak'ta sanatçı olmak</i> METE ARIF TOKMAK.....	233

Zonguldak üzerine kültürel incelemeler

<i>Zonguldak'taki madenci ve çöpçü katırlar</i> FIGEN UZAR ÖZDEMİR.....	257

<i>Mağlup şehrin mağlup takımı: Zonguldak Kömürspor</i> CANER ÖZDEMİR.....	269

<i>“Kömür Karası”ndan notalar</i>	
FAHRI BOZBAŞ (Kömür Karası Müzik Grubu adına).....	279

Toplumsal problemler

<i>Çocuk cinsel istismarı ve Zonguldak</i>	
AYÇA DEMİR	291

<i>İstatistiklerle Zonguldak'ın durumu:</i>	
<i>2015 illerde yaşam endeksi verileri</i>	
CANER ÖZDEMİR	315

Söyleşi dosyası

<i>Metin Kaya ve Zonguldak belgeselleri</i>	
Söyleşi: ATILLA BARUTÇU - FIGEN UZAR ÖZDEMİR	325

<i>Alaaddin Kara ve İbrahim Akyürek ile</i>	
<i>Zonguldak fotoğrafçılığı üzerine</i>	
Söyleşi: FIGEN UZAR ÖZDEMİR - ATILLA BARUTÇU	335

YAZARLAR.....	345

Önsöz

ATILLA BARUTÇU - FIGEN UZAR ÖZDEMİR

*Güneşli bir günde
Masmavi göreceğiz Karadeniz'i.
Balkaya'dan Kapuz'a kadar,
Karış karış biliriz bu şehri;
EKİ'nin çiçekli bahçeleri,
Rıhtıma kömür taşıyan vagonlarıyla;
Paydos saatlerinde yollara dökülen
Soluk benizli insanlarıyla.
Siyah akar Zonguldak'ın deresi
Yüz karası değil, kömür karası
Böyle kazanılır ekmek parası.
– ORHAN VELİ KANIK*

Ankara yolundan gelen koca otobüsler ve kamyonlar tek şeritli daracık yoldan giriyorlar kente. Yemyeşil dağlık alanlar geride kalıyor ve evler belirmeye başlıyor bir bir. Solda bir dere beliriyor önce, şehrin habercisi. İleride geniş çukur bir alanda, yıkık dökük binaların tepeden bakışları altında, kararmış yapılarıyla bir maden sahası beliriyor. Durgun, ruhsuz. Sağ tarafta çoğu boşaltılmış evlerin önlerinde, başka yere sürülmelerine inat yıllardır oynadıkları yerde oyunlarını sürdüren Roman çocuklar. Zamanla azalacak sayıları. Biraz ilerledikçe iyice hareketleniyor kent. Artık sağımızda yeni yapılmış bir AVM var mesela, yolun hemen dibinde, başka yerden alınmış ve zar zor oraya sıkıştırılmışçasına ve hemen arkasındaki küçücük evlerin kentle bağlantısını kesmek istercesine. Soldaki tepeden okulların civıltısı eşlik ediyor artık kente. Az daha ileride şehrin merkezi kalıyor sağımızda, sonu Ereğli'ye ulaşan sahil yolu ise solunuzda. Karşınızdaysa kömür yüklü gemileriyle masmavi deniz selamlıyor

sizi. Kentin siyahlığını ve karanlığını, pek çok yerden görebileceğiniz bu engin mavilik ve her türlü yapılaşmaya rağmen hâlâ güçlü bir şekilde direnmeyi başaran yeşillik deliyor. Zonguldak sahip olduğu o karmaşık ruhunu hissettirmesiyle yaşanılır kılıyor kendini, sadece bakmayı değil görmeyi de arzulayanlara.

Ankaralı olan veya yaşamının büyük kısmını Ankara'da geçiren iki akademisyen olarak onlarca kez geçmişizdir bu bahsettiğimiz yoldan. Veya bazı zamanlar bırakıp gitmişizdir Zonguldak'ı, Ereğli yolundan başka şehirlere varmak için. Bu kısa terk edişler dışında, ruhunu hemen hissediyor olsan da karakterini tüm ömrünü geçersen bile çözemeyeceğin bu kentte yaşıyoruz üç yılı aşkın süredir. Yaşadığımız sürece bir maden ve maden işçisi kentinin ortaya çıkışına, şaşaalı günlerine ve düşüşüne yönelik değişik kaynaklardan tarihsel notlar, değişik ağızlardan çeşitli hikâyeler dinledik. Okuduklarımızın ve anlatılanların ortak vurgusuydu Zonguldak'ın en sönük zamanlarına denk geldiğimiz.

Önemli bir tarih yatıyor Zonguldak'ta, kalıntıları da olsa bazı şeyler duruyor yerinde. Bu tarihten ve kalıntılarından az da olsa bir kısmını gün yüzüne çıkarmayı borç bildik bu kente. Bizim gibi düşünen meslektaşlarımız, dostlarımız, yeni tanışıklarımız yalnız bırakmadı bizi. Bazıları tam içinden baktı bu kente, bazıları dışarıdan. Ve elinizdeki bu kitap oluştu sonucunda, daha nicelerine ilham ve bir adım olma umudunu da taşıyarak.

İkimiz de takip ediyorduk İletişim Yayınları'nın Memleket Kitapları dizisini. Karadeniz Bölgesi'ne dair derlemelerin bulunmasının yanı sıra doğrudan Zonguldak üzerine yapılmış bir çalışmanın olmaması, bu derleme fikrini aklımıza sokan ve bizi harekete geçiren ilk şey oldu. Kentin taşında toprağında, her bir karışında toplumsal bir mesele olması da çorap söküğü gibi getirdi sürecin devamını, yine aynı sebeple bunun asla tam olarak bitmeyecek bir çalışma olduğunun da hissiyle. Ama bir yerde, en azından şimdilik, çizmek gerekiyordu Zonguldak'la ilgili ardı arkası kesilmeyen o yeni çalışma konularının sınırlarını.

Altı bölüm ve bir söyleşi dosyasından oluşuyor kitap. Birinci Bölüm "İşçi Sınıfı ve Madencilik" başlığını taşıyor. İlk yazıda

H. Tarık Şengül ve E. Attila Aytekin, 1848 yılından günümüze devletin işçi sınıfı kimliği üzerindeki etkilerine bakıyorlar ve üç dönemde inceledikleri bu tarihsel süreçten, işçilerle ve bölgede yaşayan insanlarla yaptıkları görüşmelerden alıntılar da paylaşarak önemli çıkarımlarda bulunuyorlar. Ayça Erinç Yıldırım ise bu tarihsel süreçteki kritik bir döneme, 1946-1962 yılları arasına odaklanıyor ve Zonguldak Kömür Havzası'nda mükellefiyet sonrası çalışma ilişkilerini inceliyor. Hem CHP hem DP iktidarına tanık olan İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, siyasal ve sosyo-ekonomik ortamın maden işçileri üzerindeki etkilerine, yer yer onların tanıklıklarına da başvurarak ışık tutuyor. Birinci Bölüm'ün son yazısında Akın Bakioglu ise 30 Kasım 1990 - 6 Şubat 1991 tarihleri arasındaki büyük grevi ve yürüyüşü ele alıyor ve bu deneyimden sonra değişen hayatlara değinerek, günümüzde Zonguldak'taki maden işçileri arasındaki direniş ve dayanışmanın değişen dinamiklerini vurguluyor.

İki yazıdan oluşan "Toplumsal Hareketler, Mekân ve Dönüşüm" başlıklı İkinci Bölüm'ün ilk yazısında Evrim Yılmaz, Zonguldak Çatalağzı'ndaki termik santrallere karşı sürdürülen mücadeleleri konu ediniyor. Sürecin tarihsel arka planını da es geçmeyerek, kömür ve dumanın çevresel maliyetlerini ve Zonguldak halkı için bir sorun olarak görülme sürecini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Hanen Çiftdoğan ise Zonguldak'ın hem görüntüsünü hem karakterini etkileyen dönüşümleri Kilimli TOKİ Evleri örneği üzerinden inceliyor. Mahalle sakinlerinin paylaşımlarını ön plana çıkararak ilerlettiği yazısında, mekânsal ayrıştırma ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim meselelerine odaklanıyor.

"Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Zonguldak" başlıklı Üçüncü Bölüm de iki yazıdan oluşuyor. Naz Hıdır, Zonguldak'taki feminist kadınların gündelik yaşamlarını, örgütlenme girişimlerini ve eylemlilik imkânlarını, Üniversiteli Kadın Kolektifi'nden ve Zonguldak Kadın Platformu'ndan kadınlarla yaptığı görüşmeler ışığında tartışıyor. Feminist hareketin içinden biri olarak kaleme aldığı yazısında, maden şehri Zonguldak'ın yer altı ve yer üstü ayrışmasının cinsiyet ilişkileri-

ne de yansıdığını; bu ayrımın bazı noktalarda kadınları kısıtlarken, bazı noktalarda onlara özgürlük alanları sağlayabildiğini gösteriyor. Atilla Barutçu ise Zonguldak'ın Devrek ilçesindeki kahvehaneler üzerine yaptığı çalışmasında mekân ve cinsiyet ilişkisine odaklanıyor ve erkek mekânı kahvehanelerin cinsiyet içi ve cinsiyetler arası dinamiklerine bakıyor. Suskunluk ve gözetim kavramları üzerinden yürüttüğü tartışmasında, erkeklerin susan ve gözetilen taraf olarak kadınlara ve diğer erkeklere olan tahakkümünü kahvehaneler aracılığıyla sürdürdüğünü, kahvehanelerin mekânsal olarak net sınırları olmayan ve sokağa da taşan yapısını göz önünde bulundurarak ortaya seriyor.

Kitabın Dördüncü Bölüm'ü "Sanatta ve Edebiyatta Zonguldak İzleri" başlığını taşıyor ve dört yazıdan oluşuyor. İlk yazıda Güzin Yamaner, Nahid Sırrı Örik'in *Kıskanmak* adlı romanını kendi çocukluk anısı üzerinden, roman karakterlerine bir berber taburesinden bakarak inceliyor. Romanın cinsiyetçi örüntüsünü vurgulayarak, olay ve karakter analizini Zonguldak'ın yarattığı atmosferden bağımsız olmayan bir şekilde yapıyor. İkinci yazıda Hasan Anıl Sepetci, Zonguldak'ta tiyatro tarihini kronolojik bir sırayla ve şehrin önemli isimlerinin tanıklıklarıyla birlikte sunuyor. Zonguldak'ın sanata değer veren altyapısının bugün tiyatro alanındaki izlerini süren Sepetci, geleceğe dair de olumlu bir tablo çiziyor ve atılan adımlar ve yapılan çalışmalarla birlikte Zonguldak'ın tiyatro alanındaki geleceğinin yoğun ve donanımlı üretimle ilerleme potansiyeli taşıdığını belirtiyor. Üçüncü yazıda Şeyma Balcı, Türk sinemasına odaklanıyor ve film mekânının merkezi Zonguldak olan filmleri analiz ediyor. Toplamda yedi Türk filmi; 1930'lar ve 1940'lar, 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere üç dönemde inceliyor ve Zonguldak'ın taşra olma halini yoksunluğuyla, yoksulluğuyla ve görünmezliğiyle ilişkilendirerek ele alıyor. Bu bölümün son yazısında ise ressam/yazar Mete Arif Tokmak, Zonguldak'ta sanatçı olma hallerine odaklanıyor. Yakın geçmişte Zonguldak'ta gerçekleştirilen sanat etkinliklerine kentin ön- de gelen sanatçılarının isimlerini anarak bir bir değinen Tok-

mak, aynı zamanda şahit olduğu olumsuzluklarla birlikte şehrin “boş vermeciliği”ne de bir eleştiri getiriyor.

“Zonguldak Üzerine Kültürel İncelemeler” başlıklı Beşinci Bölüm’de ilk olarak Figen Uzar Özdemir, Zonguldak’taki madenci ve çöpçü katırlar üzerine hazırladığı yazısında, Zonguldak’ın kent kimliğinden etkilenenlerin sadece insanlar olmadığı noktasından hareketle, kentin görünmezliğini katırların görünmezliğiyle birlikte inceliyor ve insanın hayvan üzerinde kurduğu tahakkümü eleştiriyor. İkinci yazıda Caner Özdemir ise Zonguldak’ın futbol takımı Zonguldak Kömürspor’un tarihine ışık tutarken; takımın liglerdeki iniş çıkışlarını, kentin sosyal ve ekonomik iniş çıkışlarıyla paralel bir şekilde ele alıyor ve kentle takım ilişkisini bir kader ortaklığı üzerinden okuyor. Zonguldaklı müzik grubu Kömür Karası’ndan Fahri Bozbaş’ın grubu adına kaleme aldığı yazı ise bu bölümün üçüncü ve son yazısını oluşturuyor. Bozbaş, Zonguldak kültürünü ve bu kültürün her şeye olduğu gibi müziğe de olan etkisini, grubun şarkı sözlerini veya bestelediği şiirleri yazı aralarında okuyucuyla paylaşarak gözler önüne seriyor.

Altıncı Bölüm iki yazıdan oluşuyor ve “Toplumsal Problemler” başlığını taşıyor. İlk yazıda Ayça Demir, Zonguldak’ta çocuk cinsel istismarı üzerine yaptığı araştırmasının sonuçlarını sunuyor. Böylesine hassas bir konuyu genelleme ya da kent nezdinde özelleştirme tuzağına düşmeden, cinsel istismarın Zonguldak’taki mağdur çocuklar üzerindeki travmatik yönlerine vurgu yapıyor. İkinci yazıda ise Caner Özdemir, büyük bir kısmını Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine başvurarak verdiği istatistiklerle çalışma hayatı, eğitim, yaşam memnuniyeti gibi alanlarda Zonguldak’ın Türkiye ortalamasının neresinde durduğunu gösteriyor.

Kitabın sonunda bir de söyleşi dosyası bulunuyor. İlk söyleşi Antalya Altın Portakal Film Festivali ödüllü Zonguldaklı yönetmen Metin Kaya ile olan sohbeti içeriyor. Metin Kaya, bir yandan hem kısa filmlerinin hem de “100 Bin Kişiydiler”, “Derin Çılgılık/263” ve “Soluk” belgesellerinin hikâyelerini anlatırken, bir yandan da Zonguldaklı olmanın ve Zonguldak’ta yaşa-

Fotoğraf: Alaaddin Kara.

manın mesleki başarısına olan etkilerine değiniyor. Diğer söyleşi ise Alaaddin Kara ve İbrahim Akyürek'in fotoğrafçı kimlikleri üzerinden ilerliyor. Zonguldak'ın yer altı ve yer üstü fotoğrafik imgelerinin değersizleştirildiği vurgusu üzerinden, sanatçıların emek-insan ilişkisine yoğunlaştıkları fotoğrafçılık deneyimlerine odaklanıyor.

Kitaba bu yazılar dışında bazı çizim ve fotoğraflar da eşlik ediyor. Mete Arif Tokmak'ın Zonguldak temalı harika çizimleri ve Alaaddin Kara, İbrahim Akyürek, Ayhan Kaya ile Evrim Yılmaz'ın Zonguldak'ın yer altına ve yer üstüne ışık tutan fotoğrafları kitabı zenginleştiriyor.

Şüphesiz ki bu kitabın oluşmasında yazı sahipleri haricinde destek sunan başka değerli isimler de var ve onları anmadan geçemeyiz. Öncelikle böyle bir derleme kitap fikrimiz ol-

duğunu paylaştığımız ve geri dönüşleriyle bizi cesaretlendiren ve bize yol gösteren güzel kadınlar Funda Şenol Cantek ve Aksu Bora'ya, hem bu teşvikleri hem de hayattaki duruşları ve bize kattıkları için ne kadar teşekkür etsek az. Aynı şekilde süreci en başından beri paylaştığımız, her aşamada motive edici sözleriyle yılmamızı engelleyen ve güzel bir iş çıkarmamızı sağlayan değerli isim Tanıl Bora'ya sonsuz teşekkürler. Ve sadece verdikleri yazılarla değil, hayatımızdaki yerleriyle bize her zaman destek olan eşlerimiz, dostlarımız, meslektaşlarımız Cener'e, Naz'a ve Hanen'e teşekkürler.

Ama en büyük teşekkür tabii ki her derleme kitapta olması gerektiği gibi yazı sahiplerine. Değerli emekleri, bize olan güvenleri ve sonsuz sabırları için...